

SJEĆANJE - ŠTO SAM RADILA KAO POVJESNIČARKA OD OSAMDESETE DO DEVEDESETE GODINE ŽIVOTA (2013. – 2023.)

MEMORIES - WHAT I DID AS A HISTORIAN FROM THE AGE OF EIGHTY TO NINETY (2013-2023)

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
 Prof. dr. sc. na Odsjeku za povijest
 Filozofskog fakulteta u mirovini
 Zagreb, Anićeve 25
 E-mail: mira.kolar@zg.t-com.hr

Received / Primljeno: 1. 8. 2023.
 Accepted / Prihvaćeno: 4. 12. 2023.
 Građa-sjećanje / Memories
 UDK / UDC: 930.1-05Kolar-Dimitrijević, M.
 [304.2+338] (497.5)“2013/2023”(092)

SAŽETAK

Ovaj rad ima karakter izvještaja o radu povjesničarke prof. dr. sc. Mire Kolar-Dimitrijević od njezine 80. do 90. godine. Usprkos visokim godinama, ona je ustrajala u pisanju znanstvenih i stručnih članaka te na suradnji s povijesnim institucijama, društvima i časopisima. Dakako da je njezina aktivnost znatno manja nego u doba njezine pune aktivnosti kao profesorice povijesti usmjerene na gospodarsku i socijalnu povijest. Na to su dobrim dijelom utjecale i političke (ne)prilike te njezini radovi sve češće imaju interdisciplinarni karakter uz napuštanje istraživanja samo radničke klase, kojom se pretežno bavila u doba socijalističke Jugoslavije. Ona sve više proučava razne društvene teme na području svojeg podravskog zavičaja. Posebnu pažnju posvećuje povijesti Hrvatske seljačke stranke, odnosno njezinim istaknutim ljudima, pa tako istraživanje povijesti radništva Hrvatske sve više ustupa mjesto povijesti seljaštva, odakle je i regrutirana radna snaga u industriji i obrtništvu o kojem piše sama ili s koautorima.

Ključne riječi: Mira Kolar-Dimitrijević, autobiografija, 2013. – 2023., gospodarstvo

Key words: Mira Kolar-Dimitrijević, autobiography, 2013-2023, economy

Vrlo je teško pisati o svojem radu, a osobito je teško analizirati što sam radila posljednjih deset godina. U tijeku mojih 90 godina života proživjela sam raspad Kraljevine Jugoslavije, Nezavisne države Hrvatske, pa i socijalističke Jugoslavije, a sve one, pa i naša neovisna Republika Hrvatska, nastajale su u ratu pa mi se stoga kao povjesničarki čini kao da smo uvijek bili igračke u rukama nekih stranih sila koje su nam nametale svoj način života i nove zakone koji su poništavali stare. Moje zaposlenje stavilo mi je na raspolaganje brojnu arhivsku dokumentaciju koja potvrđuje ove postavke, ali istodobno su društvene promjene prisiljavale i moju prilagodbu određenom sustavu, što je moj kruh učinilo poprilično teškim, pogotovo stoga što sam djetinjstvom bila vezana uz Koprivnicu i Virje, a cijeli život izvan toga živjela sam u Zagrebu i nešto u Vinkovcima.

U razdoblju o kojem pišem u ovom članku već sam prošla većinu radnog života i sada mi preostaje još samo sumiranje onoga što sam vidjela, što sam učinila i što sam doživjela. Htjela bih da to razdoblje bude mirno, tiho i lijepo, no epidemije, potresi i ratovi ponovno obilježavaju svakodnevne vijesti i pune me strahom za budućnost moje obitelji, koja je iz prijašnjeg sustava izašla osiromašena i neosigurana. Moja uža specijalizacija vezana je uz gospodarsku povijest i danas zato što smatram da ukazivanje na doba kada je industrija omogućavala život mnogim stanovnicima može potaknuti novi uzlet proizvod-

nje, a ne samo turizam. Uvijek je opasno sve staviti samo na jednu gospodarsku granu. Uravnotežena i raznolika privreda s osloncem na prirodne resurse obećava sigurni dohodak, a time i život stanovništva. Današnja emigracija domaćeg stanovništva potaknuta je vjerojatno zanemarivanjem industrije, obrtništva i trgovine.

U najduljem, stvaralačkom razdoblju svojeg života bavila sam se ekonomskom i socijalnom poviješću, dakle poviješću društva. Metoda proučavanja u toj struci bila je poprilično jednostrana i nije uvažavala sve faktore, a osobito nije davala savjete kako da se preživi prijelaz iz socijalizma u kapitalizam pa su nestali gotovo svi subjekti, ali i objekti mojih proučavanja, tj. radnička klasa, ali i vlasnici tog kapitala. Sadržaj ekonomske povijesti se od mog djetinjstva do danas više puta promijenio pa nju sada treba sagledavati u sklopu svjetske povijesti, ali treba joj dati i novi sadržaj vezan uz ekologiju, klimatologiju, narodnosti i turizam, a gotovo potpuni nestanak industrije stavlja me u poziciju negiranja svih vrijednosti kojima sam se dotad bavila. U pokušaju da se prilagodim novom vremenu okrenula sam se onome što sam najbolje znala: lokalnoj povijesti. Moj miroljubivi karakter nije me nikada usmjeravao prema ratnoj povijesti pa u mojoj bibliografiji gotovo i nema ratnih tema. Interes mi je uvijek bio usmjeren prema razvoju, poticaju proizvodnje i položaju ljudi kroz potrošnju i konzumaciju.

Do 1990-ih se kao krajnji cilj postavljala izrada zajedničke povijesne sinteze svih smjerova. No povezivanje različitih društvenih struktura nije bilo moguće pa je tako i posao na sintezi jugoslavenske povijesti zastao, potom i prestao, a slično je bilo i sa sintezom hrvatske povijesti, jer Hrvatska je u prošlosti bila podijeljena u segmente koji su pripadali drugim državama, što je otežalo istraživanja i onemogućavalo njezino cjelovito zajedničko sagledavanje. Sve je to pokazivao i jedini ekonomski časopis na našim prostorima *Acta historico oeconomica* pod uredništvom dr. Ivana Ercega, koji je izlazio od 1974. do 2006. usprkos njegovoj preobrazbi od jugoslavenskog u čisto hrvatski časopis.

Naime, u proučavanje ekonomske povijesti uključili su se, uz ekonomiste i povjesničare i geografi te pravnici pa i etnolozi, svaki sa svojom metodologijom. Iako je ta podijeljenost onemogućila zajedničko sintetiziranje problema, ojačala je one grane ekonomske povijesti koje su i u praksi pokazale životnost.

Početak ovog stoljeća pokreću znanstvenici raznih struka, a sličnih pogleda na lokalnu povijest multidisciplinarni časopis *Podravinu* koji izdaju Meridijani, Sveučilište Sjever i Povijesno društvo Koprivnica, gotovo isti inicijatori pokreću i časopis *Ekonomska i ekohistorija* koje s Meridijanima izdaje Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju. Uredništva otvaraju svoja vrata domaćim i stranim znanstvenici pogoduju procesu uklapanja raznih istraživanja iz naše ekonomske i ekološke povijesti te geografije u gospodarsku povijest u najširem smislu. To su godinama priželjkivali dr. Igor Karaman, ali i dr. Miroslava Despot te u novije vrijeme dr. Drago Roksančić.

Radeći u takvom ozračju i ja sam se početkom ovog stoljeća prilagodila novim vremenima, ali ne odričem se ni svojih radova iz prijašnjih razdoblja jer su pisana na osnovi pošteno interpretiranih istraživanja u arhivima. Ti znanstveni radovi su u pravilu interdisciplinarni i u njima ima elemenata književnosti, memoaristike i spoznaje drugih sudionika. Osim toga, nakon umirovljenja 2003. godine sve sam se više vezala uz rodni kraj, tj. Podravinu gdje nisam izostala radom u svim dosad objavljenim brojevima *Podravske zbornike*. Moja su istraživanja sve više usmjerena na obradu malih lokalnih tema koje su često godinama čekale na obradu, tj. do vremena dok nisu postale zrele za stvaranje zaključka. Stoga se u mnogim svojim radovima vraćam na istu temu, obogaćenu novim spoznajama koje donosi vrijeme, moji kolege i nova povijest.

Moja sklonost lokalnim temama bila je davno zapažena. Povjesničar i ekonomist Damir Jelić iz Rijeke, koji je završio povijest i ekonomiju u Zagrebu, osnovao je pokraj grada Rijeke, u jednoj staroj kastavskoj kući, 2009. godine Centar za povijesna istraživanja »Mira Kolar-Dimitrijević«, specijaliziran za objedinjavanje istraživača lokalnih povijesti na širem prostoru. Jelić je kao urednik objavio 2009. moju monografiju o zaboravljenom bankaru i ekonomskom teoretičaru Ljubomiru Kosieru.¹ Među-

¹ BANKAR I POLITIKA. Ljubomir Stevan Kosier (Bjelovar, 1890. – Zagreb, 1939.), S bibliografijom M. Kolar-Dimitrijević od 1960. do 2008., Rijeka, 2009., Naklada Centar za povijesna istraživanja »Mira Kolar-Dimitrijević«

tim, Centar je prestao s radom jer nije imao financijske podloge, a ni podrške, pa je samo jedan neuspjeli pokušaj s početka 21. stoljeća da objedini desetke, pa i stotine izvrsnih lokalnih povjesničara i geografa, ali i specijaliste drugih struka prema kretanju, prema sintezi, u sklopu globalnog društva. Takvom shvaćanju težila je i nositeljica više nagrada dr. Mirjana Gross koja je razbila shemu forsiranja političke, ali i granski shvaćene povijesti. I izdavačka kuća Meridijani, odnosno prijašnja Nakladnička kuća Dr. Feletar pokrenula je objavljivanje niza monografija iz lokalne povijesti i radujem se svakom novom izdanju vezanom uz moj podravski zavičaj. Povjesničar ima tu sreću da zna mnogo više o prošlosti svojeg zavičaja nego istraživač iz udaljenog povijesnog centra, a ima i priliku stalno osvježavati svoja sjećanja u dodiru s terenom i ljudima te kroz objavljivanje radova iz raznovrsne literature, među kojima književnost zauzima važno mjesto. Konačni cilj je, dakako, nova povijest shvaćena interdisciplinarno i s osloncem na stvarnost te pisanjem povijesnih tema s osloncem na ekološki, etnološki, demografski, klimatološki i kulturni, a ne samo politički sadržaj. Za razliku od političara koji forsiraju samo jedno gledište koje se poklapa s programom stranke ili forsiranja vladajućeg društvenog sustava, nikada nisam neku ličnost glorificirala pa ne mogu ni danas tvrditi da je Josip Broz Tito, koji je oko 1925. odbio prijedlog mojeg djeda da postane vlasnik nekog malog mlina pokraj Bjelovara bio posvemašnji negativac, kao što ni za mojeg bivšeg ravnatelja dr. Franju Tuđmana, koji me zaposlio kao povjesničarku u Institutu za historiju radničkog pokreta 1964., ne mogu reći da je u svemu bio najbolji jer je teško prihvaćao tuđa mišljenja iako je vjerojatno upravo to bilo potrebno u doba stvaranja samostalne Hrvatske. Bio je komandant kojemu se nisi mogao niti smio suprotstaviti. U svakom slučaju, gospodarski povjesničar lokalne povijest treba povezati, analizirati i izvući ono najbolje što karakterizira njegov kraj odnosno Hrvatsku kao zemlju i narode koji u njoj žive.

Moji su se radovi ocjenjivali prilikom mojih izbora u zvanje znanstvenog savjetnika 1987. te izbora u zvanje redovnog profesor za predmet gospodarska i socijalna povijest 1988., 1993. i 2002. godine. Stekla sam zvanje redovnog profesora u trajnom zvanju, ali nikada nisam postala »emeritus«, što mi je onemogućilo nastavak i sudjelovanje u nastavi na Filozofskom fakultetu nakon odlaska u mirovinu 2003. godine, a odrazilo se to i na mojim istraživanjima jer sam ostala bez financijske pomoći; nisam bila uključena ni u jedan znanstveni program koji se financirao pa su se moja istraživanja vezala uz teme koje sam mogla istraživati na temelju meni dostupne građe bez istraživanja u arhivima izvan Zagreba. Smanjila se i moja suradnja s drugim povjesničarima koja se svela na pisanje nekoliko recenzija i poneki susret s dr. Damirom Agičićem i dr. Hrvojem Petrićem. Moja matična ustanova ponašala se prema meni onako kako je to propisano zakonom. Radila sam i poslije 2003. kako sam mogla, uvijek se udaljavajući od konačnog cilja koji sam trebala napisati, a to je sinteza gospodarske povijesti Hrvatske te je od tog zadatka ostao samo torzo.

Prilikom mojeg odlaska u mirovinu 2003. moji kolege s Odsjeka za povijest objavili su *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević* u kojem je pokojni dr. Petar Korunić dao o meni svoj sud. Deset godina kasnije, a u povodu moje 80. godišnjice održan je u Koprivnici skup povjesničara i tom je prigodom objavljen *Zbornik radova* pod uredništvom Hrvoja Petrića i Dragutina Feletara. Na tom skupu je 12 znanstvenih radnika ocijenilo moj rad, a Hrvoje Petrić objavio je biografiju i bibliografiju od 1950. do 2013. godine.

Slika 1. Mira Kolar u dvorištu kuće u Zagrebu za 90. rođendan (Foto Hrvoje Petrić)

Iz izlaganja na tom skupu vidi se da sam svoj doprinos dala ponajviše raznim temama iz lokalne povijesti. Danas je lokalna povijest dobila punu satisfakciju u osnivanju podružnica Instituta Pilar te u brojnim izdanjima podružnica Matice hrvatske, a decentralizaciji je pristupila i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti koja ima svoje zavode za sjeverozapadni dio Hrvatske u Varaždinu, Bjelovaru i Križevcima, čime se omogućava tiskanje znanstvenih djela iz lokalne povijesti tih područja te se tako sustiže bogata i dosta dobro istražena povijest primorskih krajeva. No na tom poslu rade uglavnom mlađi povjesničari koji su se dijelom školovali i u inozemstvu. Ipak, svi oni detektiraju važnost radova iz lokalne povijesti za toliko željenu sveopću sintezu, koja još nije napisana onako kako bi to trebalo. A kako je to težak i rizičan posao, pokazuje promašena *Ekonomska povijest Jugoslavije* akademika Mije Mirkovića kao jedina ekonomska povijest Jugoslavije prevedena na strani jezik. Nemogućnost zbrajanja krušaka i jabuka shvatio je i Mirković te je glavni dio svoje aktivnosti na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu usmjerio na njemu najbliže segmente ekonomske povijesti podržavanjem izdavanja građe o povijesti ribarstva, pomorstva i poljoprivrede, podržavajući takvu djelatnost u vrijeme svojeg djelovanja. Dr. Rudolf Bićanić podržavao je takav način rada u čitavom poslijeratnom razdoblju, shvativši na temelju svojih istraživanja od 1935. složenost gospodarskih procesa koji se ne mogu objasniti jednostavno jer na njih utječu brojni faktori. Smatram da povijesna sinteza ne može biti djelo jednog čovjeka u kraćem razdoblju zbog složene strukture gospodarstva, čije djelovanje ima povratnu snagu djelovanja na mnoge struke. Poslije 1995. stasalo je mnogo novih, mladih inventivnih istraživača raznih opredjeljenja koji vrlo kvalitetno istražuju i gospodarsku povijest, gradeći tako dragocjene dijelove koje treba ugraditi u konačnu povijesnu sintezu, ali dragocjeni su i za lokalnu gospodarsku povijest.

Usprkos smanjenim mogućnostima, ipak sam nastavila pisati povijesne radove, ali teme su mi postale difuzne bez usmjeravanja prema sintezi, ali vjerujem, s obzirom na to da su pisane na osnovi izvora, da će se ipak moći iskoristiti tijekom pisanja konačne sinteze. Obrađivala sam i različite teme koje pripadaju ekonomskoj, ali i društvenoj povijesti. Rijetko sam odbijala nekog tko je tražio suradnju.

Osim toga, nastavila sam suradnju s Društvom za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, gdje sam članica nadzornog odbora, te sam u njihovu časopisu *Ekonomska i ekohistorija* objavila nekoliko radova. Jednako sam pisala i za časopis *Podravina*, časopis Križevačkog povijesnog društva *CRIS* i t.d. Ti se radovi od 2013. do 2023. mogu svrstati u određene cjeline, kako je to već formulirao Petar Korunić 2003., s time da je radova sve manje i manje, što je i prirodno s obzirom na moju životnu dob.

Trebam istaknuti da je radova u devetom deceniju mojeg života mnogo manje nego prije, što se mora opravdati životnom dobi jer godine ipak utječu na rad i percepciju. No ipak sam radila koliko sam mogla i znala, nastojeći ispuniti svaki trenutak da nešto naučim, spoznam, napišem te da tako ne ispadnem iz svojeg povijesnog svijeta koji se bavi poviješću do 1990. godine. Dakako, prilagođivanje novim svjetskim metodama istraživanja ekonomske povijesti, kao i novim tehnologijama u znanosti odražava se na mojim rezultatima osobito tamo gdje pristup mora biti interdisciplinaran, europski pa i svjetski. Utjecaj politike na gospodarsku povijest u našim zemljama rezultira pomanjkanjem interesa za povijest industrije i povijest radništva jer su njihovi vlasnici davno nestali kroz političku presiju u tami povijesti, pa je i povijest propasti naše industrije još izazovna tema koja bi nas trebala poučiti da nešto što nastaje dugotrajnim trudom mnogih ljudi koji rade u istoj djelatnosti ne treba ukinuti jednostavnim dekretom u nekoliko dana kako je to učinila Federativna Narodna Republika Jugoslavija 1946. i ojačala 1948. godine. Početak naše industrijalizacije, njezin razvoj, a onda i propadanje treba ispreplesti povezivanjem vlasništva, ideja, radništva i štrajkova, otporom sindikalnih organizacija i mogućnostima trgovine, dakle povezivanjem ekonomike i politike. Treba uzeti u obzir da su i uzroci nastajanja i propasti svake tvornice drugačiji, a sve to treba povezati u jednu racionalno obrazloženu priču, odnosno sintezu, ali bez pozivanja na Marxa, kako je to savjetovala Mirjana Gross u vrijeme jugoslavenkog socijalizma.²

Moje mjesto u povijesti do 1990. karakteriziraju radovi pisani za područje cijele Hrvatske, ali kako sam već ranije napisala, nakon umirovljenja sve se više ističu teme vezane uz rodni zavičaj, koji mi je to i potvrdio nagradama Grada Koprivnice i Koprivničko-križevačke županije, ali i potvrdom zaslužnoga građanina Virja ili zahvalom Grada Križevaca čija sam, kao i u rodnoj Koprivnici, počasna građanka.

² GROSS, Mirjana, Društvena povijest Hrvatske, Predgovor, Zagreb, 1988, str. 8-9

Isto tako sam vrlo ponosna što sam zahvalnice dobila i od Vele Luke i zlatnu plaketu Njemačkog društva u Osijeku za svoje priloge njihovoj povijesti. Ističem da u socijalističkom razdoblju nisam dobila nikakvu republičku nagradu osim nagrade Grada Zagreba 1974. za monografiju *Radni slojevi Zagreba 1918. – 1931.* kojom sam proširila pod pojmom radni slojevi istraživanja i na vlasnike kapitala ne zaboravljajući dakako radništvo koje je bilo klasa o kojoj se jedino smjelo pisati kada se pisalo o privredi. Osloncem na arhivsku dokumentaciju, koja je isključivi izvor mojih spoznaja, postupno sam proširila istraživanje na kretanje cjelokupnog stanovništva te me se stoga nikako ne može tretirati marksističkim povjesničarom i žalim što su gospodarske povijesti ukinute kao redovni nastavni predmet oko 1993. na svim hrvatskim fakultetima, s time da su se i poslije toga gospodarske teme pomalo uvlačile kriomice na fakultete kao izborni tematski predmeti. Moji radovi su većinom rezultat minucioznog korištenja arhivskih dokumenata pa stoga i ne mogu pisati o suvremenosti kada događaji zaokupljaju pažnju novinara ili sudaca koji se bave korupcionaškim aferama. Stoga je možda dobro da u najkraćim crtama prezentiram moju biografiju koja je u velikom dijelu utjecala na moje shvaćanje povijesti nekad, a utjecala i na moje današnje objektivnije tretiranje događaja u povijesti.

Potječem iz obitelji koja je pripadala raznim društvenim slojevima. Po majčinoj strani baka mi je bila vrtlarica u Grazu, a djed je bio seljačko dijete u Ferdinandovcu koje je u Mađarskoj i Austriji izučilo obrt te se onda vinulo obrazovanjem u Grazu u strojare, što ga je dovelo do prijelaza u redove vlasnika parnog mlina u Virju, pa je to radila i majka dok joj mlin nije konfisciran, a ona osuđena na zatvorsku kaznu od jedne godine. Po ocu sam pripadala obrtničkoj obitelji iz Đurđevca, ali otac mi je završio pravo i gotovo cijeli život proveo na pravničkim poslovima. Ovakvi prijelazi iz jednog društvenog sloja u drugi omogućili su mi iskrenost pisanja. Mogla sam se poistovjetiti sa seljačkim kao i s obrtničkim, činovničkim te industrijskim staležom, što mi je u znatnoj mjeri olakšalo shvaćanje interesa pojedinih slojeva, a i sama sam nakon diplomiranja radila jedno vrijeme u izvoznjoj trgovini, pa u arhivima, nakon toga u školi odnosno obrazovanju i konačno u znanosti.

Petnaest godina mojeg radnog vijeka - u Arhivu grada Zagreba i u Institutu za povijest radničkog pokreta - bavila sam se poviješću Zagreba u prvoj polovici 20. stoljeća, a onda mi je glavna tema bila položaj radništva u Hrvatskoj i razvoj privrede tijekom Drugoga svjetskog rata. Godine 1988. preuzela sam iza Igora Karamana predmet Ekonomske i socijalne povijesti u novom vijeku na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Taj položaj prisilio me na proširenje mojeg interesa, i vremenski i prostorno, te sam shvatila da važnost gospodarske povijesti Hrvatske leži u povezivanju Podunavlja s Jadranom i da je Kraljevina Jugoslavija nastojala ograničiti upravo to povezivanje, oduzimajući Hrvatskoj jednu od njezinih glavnih zadaća predajući Rijeku Talijanima 1923. godine i oduzimajući Zakonom o Dunavu 1921. Savi i Dravi status međunarodnih plovnih rijeka, čime je zatvorila Hrvatsku u nepoželjni okvir koji se nastojao sve više stisnuti. Tako su Hrvatskoj oduzimate glavne prednosti položaja. Dosta dugo sam se bavila tim problemom, ali nisam ga uspjela monografski oblikovati jer ta tema nije nikad bila programirana kao moje područje istraživanja. No istraživala sam tu meni voljenu temu koliko sam mogla i kako sam znala, ugrađujući često problem dunavske povezanosti s Jadranom u moja predavanja pa sam to učinila i tijekom svoje honorarne nastave na Hrvatskim studijima u Zagrebu.

Baveći se poviješću prve polovice 20. stoljeća sve me više privlačila povijest Hrvatske seljačke stranke, i to njezin gospodarski te socijalni angažman za koji su bili zaduženi Josip Predavec i Đuro Basariček, ali glavne su ideje ipak dolazile od Stjepana Radića. Prva sam ukazala na djelovanje Stjepana Radića kao predsjednika Oblasnog odbora Zagrebačke oblasne skupštine 1927. godine, kada je iskoristio zakonske mogućnosti i osnovao institucije koje su izdvojile gospodarske i socijalne, a i neke druge dijelove politike iz državne uprave pa je tako počeo stvarati državu u državi i prije osnivanja Banovine Hrvatske. Tim načinom onemogućeno je stvaranje centralističke Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ali i dan je poticaj kralju Aleksandru Karađorđeviću da proglasi diktaturu 1929. te pokuša Jugoslaviju urediti kao centralističku kraljevinu Srba. To, dakako, nije uspjelo. Svaki je narod u toj složenoj državnoj tvorevini nastavio njegovati svoju nacionalnost i svoju vjeru, svoje običaje i svoju kulturu iskazujući to na razne načine. Tijekom Drugoga svjetskog rata Hrvatska seljačka stranka, kao i narod podijelili su se u neprijateljske skupine te su iz rata izašli kao pobjednici komunisti koji su u

obliku Demokratske Federativne Jugoslavije uspjeli nametnuti narodu ono što nisu uspjeli raniji političari, oštetiš teško i gotovo trajno ono što se zove duša jednog naroda.

I u takvim okolnostima dr. Franjo Tuđman je uspio osnovati Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, što se nije moglo spriječiti jer su takve institute osnivale i druge republike pa i regije unutar republika - primjerice Slavonija sa sjedištem Instituta u Slavonskom Brodu. Ja sam se zaposlila u Institutu 1964. godine te sam zajedno s metamorfozom Instituta u instituciju koja se bavi radničkim pokretom i socijalističkom revolucijom od kraja 19. stoljeća sve više otkrivala istinu o hrvatskoj povijesti. No do shvaćanja važnosti Hrvatske kao podunavsko-mediteranske zemlje došla sam slijedeći putokaz koji su otvorili povjesničari koji su se bavili 19. stoljećem te smatram da povjesničar 20. stoljeća mora dobro poznavati povijest 19. stoljeća, što je meni bilo omogućeno kada je oko 1994. ukinuta gospodarska i socijalna povijest Hrvatske kao nastavni predmet na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu pa sam nakon toga slobodno iskazala kao svoj radni zadatak povijest u dugom trajanju bez obzira na Prvi i Drugi svjetski rat.

Bila sam jako sretna kada je Franjo Tuđman uspio izboriti mirnu reintegraciju Hrvatskog Podunavlja. Oko 177 km dunavske obale u Republici Hrvatskoj otvara nadu da će jednom vodena veza Podunavlja s Jadranom postati i ostati jednako važna kao što je to bilo u prošlosti, pomažući da privreda naše države bude samodostatna na svim poljima gospodarstva, te da će vukovarska luka biti glavna naša luka na Dunavu, kakva je bila u doba dominacije plasmana Batinih cipela iz Borova na području jugoistočne Europe.

Moje umirovljenje 2003. prisililo me na drugo ograničavanje tema kojima sam se bavila. To se može zaključiti uvidom u moju bibliografiju. Bila je prava sreća što je početkom 21. stoljeća pokrenuto izdavanje časopisa *Podravina* i časopisa *Ekonomika i ekohistorija*, kojima je priznat znanstveni i međunarodni karakter. Izborom u uredničko vijeće tih časopisa stekla sam određenu sigurnost za objavljivanje. Neki su moji radovi tiskani u *Podravskom zborniku* Muzeja grada Koprivnice, a objavljivala sam i u drugim časopisima i zbornicima. Član sam savjeta *Časopisa za suvremenu povijest u Zagrebu* koji izdaje Hrvatski institut za povijest te član uredničkog vijeća 7 i 8 sveska *Hrvatskog biografskog leksikona Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža 2006. i 2011. godine*, gdje sam napisala, ali i recenzirala nekoliko radova. Upisana sam i u uredništvo časopisa *Meridijani* kao stručni savjetnik za gospodarsku povijest, što mi je osiguralo izvjestan položaj među ekonomskim povjesničarima. Odazivala sam se i na pozive Instituta Ivo Pilar, Zavoda HAZU u Bjelovaru, Povijesnog društva u Osijeku, podružnice Matice hrvatske u Zaprešiću koji je vodio vrlo aktivan Stjepan Laljak, ali i povijesnog društva Vele Luke gdje je dr. Franko Mirošević pokrenuo časopis *Veloluško libro*. Recenzirala sam i monografije za povijest Dubrovnika u prvoj polovici 20. stoljeća, kao i povijest Hrvatske seljačke stranke na području Sisačko-moslavačke županije, djela koja su plod istraživačke aktivnosti dr. Franka Miroševića. Posebno moram istaknuti svoju dugogodišnju suradnju s Društvom Hrvatskog sokola u Vinkovcima koje mi je objavilo knjige *Društvo Hrvatski radiša i Vinkovci* te *Sigismund Čajkovac*, kojega je Stjepan Radić zadužio u vrijeme kada je bio ministar prosvjete za izradu novog zakon o pučkim školama, što je imalo velik utjecaj na njegovanje narodnosti u tadašnjoj državi, ali i na rad Seljačke sloge i kasnije Gospodarske sloge. Proučavajući Čajkovca zainteresirala sam se i za Međimurje gdje je on kratko vrijeme poslije Prvoga svjetskog rata pohrvatio nekada mađarsku učiteljsku školu, što je bilo važno za sastav učitelja na tom području, a možda i za cijelo Međimurje koje je sve do 1925. davalo svoj glas Radićevoj Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci i tako pripomoglo hrvatskom obilježju Međimurja.

Recenziranje radova drugih autora postalo je važan dio mojeg rada, no tako sam i širila svoje povijesne horizonte. Rado sam prihvaćala recenzije radova dr. Ive Perića jer je pisao o najrelevantnijim temama iz hrvatske povijesti, a nekim knjigama sam bila i urednica.³ Recenzirale sam dosta i monografija o pojedinim mjestima Koprivničko-križevačke županije, među kojima i monografiju *Reka* Vladimira Milivojevića koju je objavio Muzej grada Koprivnice, ali većina recenzija nastala je na poticaj izdavačke kuće *Meridijani* ili su te recenzije tiskane samo u dijelovima, pa i to rijetko, te su neobjavljive.

³ PERIĆ, Ivo, *Mozaik uspomena. Sjećanja, zapažanja, prosudbe*, Izdanje Hrvatskog pedagoškog književnog zbora u Zagrebu i Društva Braće hrvatskog zmaja, Zagreb 2017., str. 190.

ne, iako je za njihovu izradu uloženo dosta truda i vremena, a za recenziranje članaka imena recenzentata se uopće i ne navode.

Sve to, kao i sudjelovanje na određenom broju znanstveno-stručnih skupova do 2020., kada sam se isključila iz javnih nastupanja zbog slabije pokretljivosti, potvrda je mojeg interesa za povijesna istraživanja. Međutim, moj je zaključak da hrvatska povijest sve više gubi ne samo lokalni, nego i nacionalni karakter. Kroz uključivanje radova stranih istraživača o europskoj povijesti sve više postaje dio europske povijesti, a da nije dovršena, odnosno napisana sinteza ekonomske povijesti Hrvatske pa se piše vrlo raznoliko i neargumentirano o nekim važnim događajima i ličnostima iz hrvatske povijesti.

Mislim da sam svojim radom ipak ponešto pomogla osvjetljavanju određenih nepoznanica u hrvatskoj povijesti. Pišući sam kreirala kamenčiće o povijesti ljudi i gradova, ali kada se sve o sumira, onda se lakše može doći i do sinteze, zaključka koji će vrijediti za cijelu povijest Hrvatske, uključujući njezine sastavne dijelove bez obzira na to zovu li se one županije, oblasti, kotarevi, gradovi ili sela. Ono što su povijesna događanja, ratovi i podjele iskrivili povjesničar treba vratiti u staro korito koje teče prema pravom i jedinom mogućem cilju.

Prekinuta u započetom poslu pisanja sinteze, ostavši bez financijske pomoći za istraživanja u arhivima i bibliotekama, radila sam na onim povijesnim temama koje sam mogla dovršiti, a prema mogućnostima odazivala sam se i pozivima na skupove povjesničara prihvaćajući često i prezentaciju ili prikaze časopisa i knjiga. Za knjige koje sam recenzirala u pravilu nisam pisala prikaze u sekundarnim časopisima. Međutim, i takvim su radom nastale skupine povijesnih radova vrlo različitog sadržaja te, umjesto ponovna pokušaja približavanja sintezi gospodarske povijesti, sve sam se više udaljavala od tog konačnog cilja koji sam možda mogla ispuniti da su prilike, a i moj položaj u historiografiji bili drugačiji.

Nikada nisam napisala ni rad o industriji Hrvatske, koji započinje industrijskom revolucijom čiji su nosioci uglavnom stranci, Židovi, Nijemci i Mađari, a koja završava u vremenu današnje Republike Hrvatske kada su se bez promišljanja zatvarali mlinovi, a i pilane, s time da se sirovina izvozi u inozemstvo i onda se prema potrebi vraća u zemlju gotova roba u obliku prehrambenih namirnica i druge industrijske robe. To dovodi do smanjivanja broja radnika koji se opet vraćaju u položaj najugroženijih slojeva društva i koji čine osnovu siromašnih ljudi koji preživljavaju zahvaljujući socijalnoj pomoći ili se odlučuju na bespovratni odlazak u inozemstvo većinom napuštajući zauvijek svoj zavičaj. Bez promišljanja izvršeno je totalno restrukturiranje gospodarstva Hrvatske te danas imamo kao najkonjunkturniju granu turizam u krajevima uz more i neuređeno te slabo poljoprivredno gospodarstvo. Još nije izrađen promišljeni plan o razvoju gospodarstva u Hrvatskoj pa sport ima prednost pred privredom jer omogućava Hrvatima da pobijede na svjetskim igrama, a u gospodarstvu smo sve slabiji i sve manje vrijedni na ljestvici Europske unije, koja to lakonski iskorištava oduzimajući nam najkvalitetniju radnu snagu i tretirajući nas kao siromahe koji ovise o njezinoj pomoći. Osim toga, pogađaju nas i poplave, potresi, epidemije, nesreće, ali i pljačke onih koji bi nam morali pošteno služiti u procesu pretvaranja naše bogom dane prelijepo zemlje u zemlju poželjnu za život. Povijest je učiteljica života i mi mnogo nevolja možemo isključiti ako živimo i djelujemo ne samo razumno, nego i jako mudro. Ne treba prečesto mijenjati zakone, a oni koji se donose moraju biti održivi i dugotrajni i u interesu cijelog stanovništva, a ne samo onih na vlasti.

Zbog reformi koje su zahvatile i znanost nakon stvaranja Republike Hrvatske odmaknuta sam od svojih povijesnih planova, a jednomjesečni boravak u Beču dobivanjem Jirečekove stipendije nije mi vremenski omogućio da proučim fondove koji bi mi pomogli napisati istinsku povijest hrvatskoga gospodarstva pa su mnogi zaključci samo torza iza kojih ne stoje dokazi izraženi dokumentima. Nisam također napisala niti jedan rad o suvremenom hrvatskom gospodarstvu i njegovim problemima, iako sam u tom vremenu živjela. Uglavnom sam se iz straha od povrede ljudi na vlasti ograničila na pisanje radova do 1941. i iznimno do 1945. godine dajući naslutiti samo u radovima o mojim sjećanjima da su društvena kretanja jako utjecala na moj položaj, život i rad. Mislim da bi moja kritika nekadašnje državne politike prema gospodarstvu bila vrlo oštra, kako za razdoblje socijalističke Jugoslavije tako i za današnje vrijeme, jer pogodovanjem turizmu i izgradnji autocesta žrtvovane su sve ostale privredne grane, što dovodi Hrvatsku u velik stupanj ovisnosti o Europskoj uniji i onesposobljavanju za samosta-

lan i nezavisni gospodarski život. Suvremeni odlazak nekih od ponajboljih znanstvenika u Europsku uniju težak je promašaj koji je započeo još početkom 20. stoljeća i koji je upravo u današnje vrijeme poprimio katastrofalne oblike koje ne možemo nadoknaditi u kratkom vremenu, a usporeno tapkanje potrebnog obrazovanja za nužnim realnim potrebama vodi nas na periferiju Europe. Kada sam imala pedeset godina, mislila sam da je odlazak u mirovinu kraj mojih interesa za povijest. Istina je, međutim, drugačija. Iako slabije vidiš, slabije čuješ, slabije i sporije se krećeš, teže savladavaš modernu tehnologiju kompjutora koja se brzo mijenja, interes za struku kojom se baviš cijeli život ipak ne nestaje. Naprotiv, prošlost, osobito ona u kojoj si živio, postaje vrlo prisutna u sjećanjima te sam nekoliko svojih radova posvetila obradi života čiji sam bila živi svjedok. To, ali dakako i poseban položaj ostarjelog povjesničara, znatno su utjecali na moj rad. Nastavila sam raditi ono što sam radila u vrijeme zaposlenja te sam imala sreću što su me podržali ljudi iz mog rodnog kraja i neki ljudi iz Slavonije i Dalmacije pa sam tako produljila svoj radni vijek. Dakako, neke teme koje sam si zacrtala prije pola stoljeća neću nikada obraditi, iako su mi bile važne te mi se vraćaju u snovima i rješavam ih u snu, a ujutro se budim smetena u nastojanju da odvojim stvarnost od sna. Kako bih se riješila te more, odlučila sam pokrenuti Pabirke iz moje povijesne bilježnice, tj. iznijeti neka moja razmišljanja ili povijesne izvore i dosad sam u pet nastavak u *Podravskom zborniku* objavila takva razmišljanja, a nastaviti ću ih i dalje u želji da će neke nedovršene teme potaknuti nekog povjesničara u budućnosti da nastavi ondje gdje sam stala ili zastala. Radim sada drugačije, manje, ali i promišljenije. No priznajem da mi nedostaje kontaktiranje sa studentima, odnosno mlađim povjesničarima, što zaključujem nakon svakog viđenja s ono malo osoba koje me posjete. A takvih susreta je sve manje i sadržaj razgovora sve je oskudniji jer novo vrijeme donosi nova pitanja i drugačiji pristup povijesti, a moj izostanak iz javnosti stvara u meni sve više strah od susreta s novim i modernim tendencijama koje dolaze do izražaja na Kongresima povjesničara na kojima više ne mogu sudjelovati.

Kao što je moj ulazak u svijet povijesti bio tih i postupan, dakle puzajući, takav je bio i izlazak pa nije bilo nikakve traume zbog stvarnog stanja, nego je sve bilo jednostavno tako. Imala sam i sreću što sam opstala na svojem radnom mjestu od 1988. do 2003., a kasnije sam bila uključena i u nastavu na Hrvatskim studijima. Tako sam ipak imala mogućnosti da pišem, predajem i objavljujem, dakako u onom opsegu u kojem me je društvo toleriralo.

Zahvaljujući upornosti i racionalnosti, a i spretnosti nekih mlađih povjesničara i geografa, povijest gospodarstva je ipak pronašla svoj put i danas se opet pišu i objavljuju radovi iz gospodarske povijesti, čak i oni koji govore o radništvu.

Knjiga u mojoj bibliografiji nema mnogo, što je i razumljivo jer se sredstva za tiskanje daju uglavnom monografijama koje su nastale kao rezultat realizacije određenog znanstvenog programa ili u interesu politike. S vremenom područje istraživanja sve sam više sužavala prema svojem rodnom kraju, ali i tu osjećam da kvaliteta radova pati zbog nemogućnosti kontaktiranja sa svjedocima povijesti, kao i traženja neiskorištene dokumentacije u arhivima, knjižnicama i muzejima.

U mojim novijim istraživanjima javljaju se i neki sadržaji kojima se prije nisam bavila ili sam se bavila mnogo manje, a to su teme iz povijesti škola i školstva. Nekoliko radova o đacima koji su polazili stručnu školu do kraja Prvoga svjetskog rata objavljujem zajedno s Ružicom Bračko Medvarić, a nekoliko i s mojom kćeri Elizabetom Wagner. Obje su mi mnogo pomogle u traženju dokumenata i priloga te računalnoj obradi teksta dokazujući da nitko na svijetu ne može sve raditi sam, a ako je život dovoljno dug, ta je pomoć sve potrebija.

No usprkos svemu, moram biti zadovoljna što sam uspjela dovršiti niz istraživanja te se nadam da će ona nekome koristiti, a možda biti i poticaj za neka buduća proširena istraživanja. Nadam se da će me buduća istraživači pošteno citirati priznajući mi napor koji sam učinila u nastojanju da skromnim sredstvima kojima sam raspolagala shvatim silnice koje su formirale našu povijest. Hvala svima koji su mi pomogli da moji radovi budu objavljeni i ispričavam se što ih ne navodim poimence.

SUMMARY

This work takes the form of a report on the professional activities of a historian, Professor Mira Kolar-Dimitrijević, Ph.D., during the time when she was 80 to 90 years old. Despite her advanced age, she persisted in the pursuit of scientific and professional articles, as well as collaboration with historical institutions, societies, and journals. Naturally, her activity was considerably lower than during the peak of her career as a history professor, focused on economic and social history. This decline was, in part, influenced by political circumstances, and her works increasingly took on an interdisciplinary character, departing from the exclusive focus on the working class, which was her primary area of study during the socialist era of Yugoslavia. She increasingly delves into various social topics within her native Podravina region. She pays special attention to the history of the Croatian Peasant Party, specifically its prominent figures. Consequently, her research on the history of Croatia's labor class gives way to the history of peasantry, examining the source of labor in industry and craftsmanship, subjects on which she writes independently or collaborates with co-authors.